

ТЕМА: Філософсько- правові вчення ХХ ст.

Тополевський Р.Б.

Шишко В.В

ЛьвДУВС

ВСТУП

1. Соціологічна концепція права

а) Школа вільного права Євгенія Ерліха (1862 -1922)

б) Соціологічна теорія Роско Паунда.

в) Теорія солідаризму Леона Дюгі

2. Аналітична юриспруденція.

3. Концепція нормативізму Ганса Кельзена

4. Неокантіанське вчення Р. Штаммлера

5. Теорія еліт, бюрократії і технократії

а) Теорії еліт і бюрократії

б) Доктрина технократії

в) Теорія конвергенції

6. Прагматичний позитивізм (школа реального права)

7. Психологічна теорія права

8. Теорія інтегративної юриспруденції

9. Відроджене природне право

10. ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЦІАЛІЗМ.

11. ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО.

12. ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕРЖАВА.

13. ПОСТТОТАЛІТАРНЕ СУСПІЛЬСТВО.

14. НАЦІОНАЛІЗМ. НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА

ВСТУП

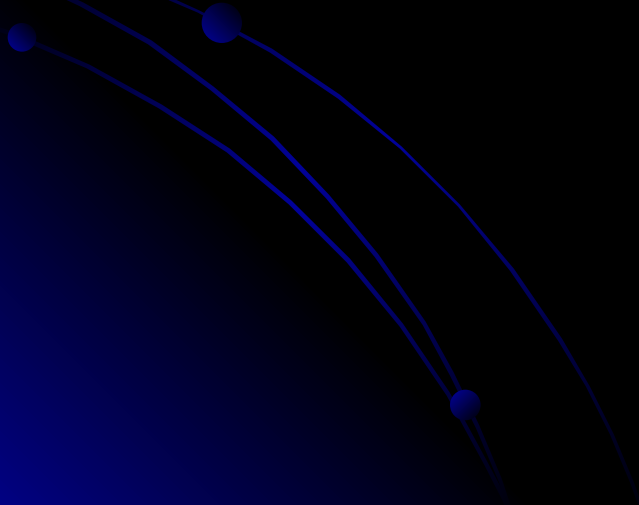
- ХХ століття принесло цілий ряд нових тем і настроїв в філософську і правову науку Заходу. Розвиток спеціалізації в сфері наукової діяльності призвело до виділення політології у відносно самостійну галузь досліджень та її відмежування від правових наук.
- Дві світові війни і виникнення цілого ряду глобальних проблем, що загрожують існуванню людства, внесли значну дозу песимізму в традиційний західний раціоналізм, поставивши під сумнів ідею прогресу. Роботи О. Шпенглера й А. Тойнбі отримали широкий резонанс і дали імпульс поширенню настроїв кризовості західної культури.
- Демократичні ідеали і цінності зазнали серйозного удару від праць Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельса і М. Вебера, які послужили методологічною основою для створення елітарних концепцій. В ХХ столітті елітарність філософського керування вже не викликала сумнівів. Теорія "технократії" (Дж. Бернхем, О. Тоффлер) швидше доводила сумісність ідеї "народоправ'я" з фактичною елітарністю філософських систем західних демократій.

11. Соціологічна концепція права

а) Школа вільного права Євгенія Ерліха
(1862 -1922)

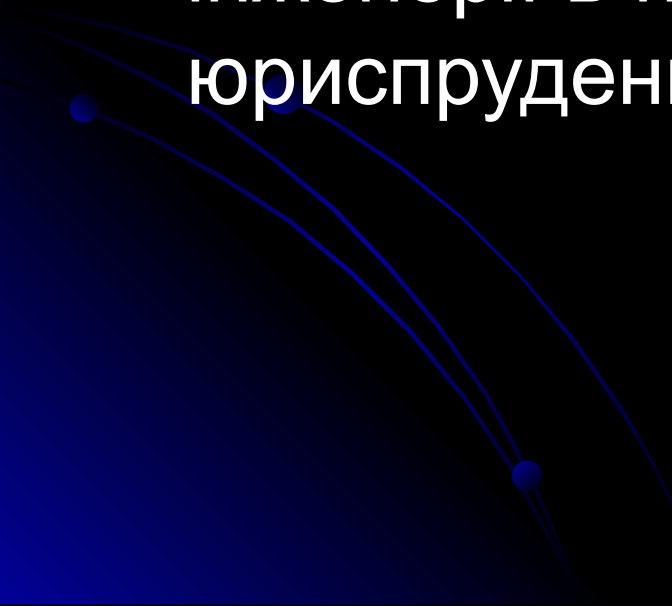
б) Соціологічна теорія Роско Паунда.

в) Теорія солідаризму Леона Дюгі

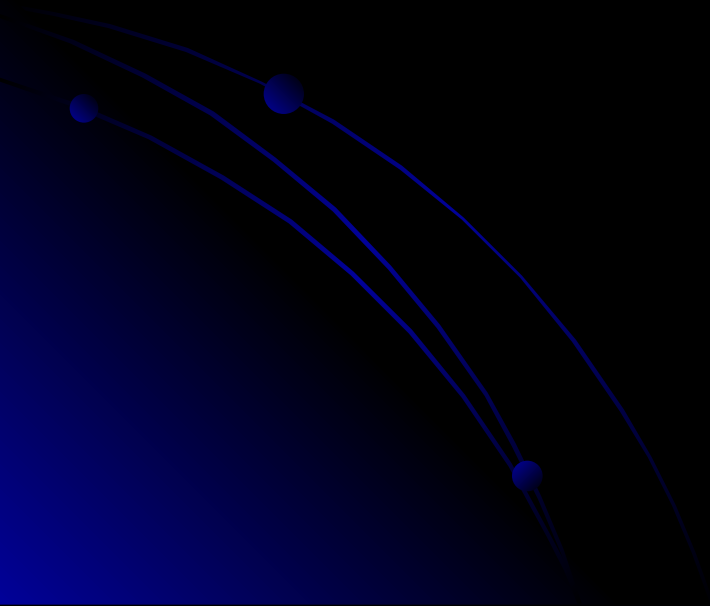

- **1. Соціологічна теорія права**
- **Соціологічна теорія права базується на розумінні права як фактичного укладу життя суспільства. Ключова категорія -- "живе право", тобто те, що відображає сформований порядок у суспільстві.**
- **Прихильники цієї теорії права надають перевагу "живому праву, а не системі офіційних норм".**

- Ця течія сформувалась в самотійну дисципліну в зв'язку з потребою у вивченні і використанні права як інструменту регулювання і соціального контролю. Ця ознака права проявляється як на найперших стадіях правотворчості (звичайне право, суддівське право), так і на всіх інших стадіях правової діяльності.

- Найпопулярнішими були концепції солідаризму вільного суддівського рішення (Е. Ерліха), (О. Кант, Э. Дюркгейм, Л. Дюгі), соціальної інженерії в праві (соціологічна юриспруденція Р. Паунда).
-

а) Школа вільного права Євгенія Ерліха (1862 -1922)

- **На початку ХХ століття** в Австрії, Німеччині, Франції та інших європейських країнах **поширились теорії вільного права**. Їх називають також рухом вільного права. Поява цього руху була викликана невідповідністю законодавства часів вільної конкуренції вимогам монополістичної епохи.
- Закони мали недоліки, які треба було виправляти на практиці. Тому закон не є єдиним джерелом права (правосвідомість суддів, правосвідомість суспільства). Головним органом, який "знаходив" вільне право, був суд. Застосування права залежить не тільки від логіки, але і від почуття, емоцій, рішення судді.

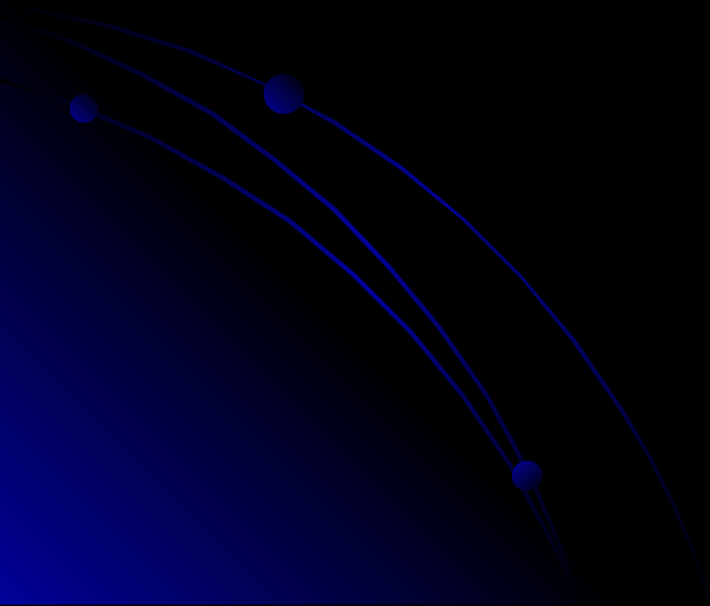
- **Австрійський правознавець Е. Ерліх в своїй праці "Основи соціології права" (1913 р.) висунув теорію "живого права союзів", в якій акцент робився на правовий плюралізм і на розширення ролі судової та адміністративної правотворчості.**
- **Соціологія права, за Е. Ерліхом, на противагу догматичній юриспруденції, досліджує право емпірично, як факт, у взаємодії з іншими соціальними явищами.**

- Вихідна точка права міститься не в законодавстві, чи судовій практиці, а в самому суспільстві. Тому джерело пізнання права - спостереження життя, вчинків, вивчення звичаїв і документів конкретного здійснення права (договори, заповіти, угоди і т. п.). Юрист повинен спостерігати і звертати увагу на відносини і поведінку людей.

- **Право повністю, вважав Е. Ерліх, не міститься в текстах законів. Більш того, існує значна відмінність між правом, вираженим в законі, і "живим правом", фактично діючим на практиці. Початки самого права треба шукати в суспільстві, в утворюючих його об'єднаннях і союзах, таких як родина, торгові товариства, громада і сама держава.**

- **Концепція Ерліха отримала назву концепції "вільного права", оскільки для неї характерний "вільний підхід до права", який, за Ерліхом, можна знайти в практиці судового розгляду, де має місце воля суддівського рішення.**
- **Судові рішення є старішими, ніж норми права, "право юристів" старішим і багатшим, ніж встановлене державою право. Тому законодавець, за Е. Ерліхом, не створює, а лише фіксує відповідну норму вже після того, як її знайде юрист у повсякденній практиці.**

б) Соціологічна теорія Роско Паунда.

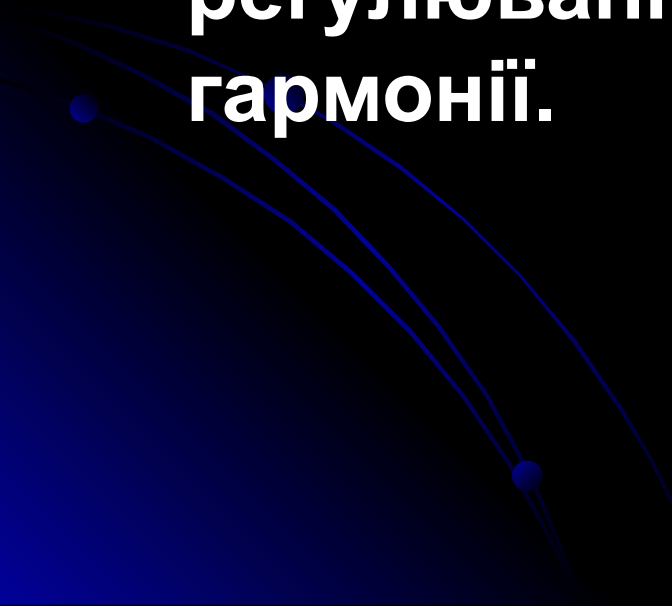
- **Роско Паунд - один з найбільших юристів Америки.** Викладав в американських університетах, більший час - у Гарвардському. Був деканом Гарвардської школи права.
- **Головна праця - п'ятитомна "Юриспруденція " (1959 р.).** Як і Е. Ерліх, вбачав завдання соціології права в тлумаченні виникнення, розвитку, дії, ефективності права в його взаємозв'язку з іншими суспільними явищами. Суть нового підходу в тому, що наголос робиться на дослідженні права в дії, функцій права з позиції філософії прагматизму.

- Прагматизм передбачає, що знання повинні бути наукові, будуватись на реальності. Знання має значення, якщо має практичну значимість.
- **Соціологія права**, визначав Паунд, є вивченням юридичної системи функціонально, в світлі переслідуваних нею соціальних цілей.

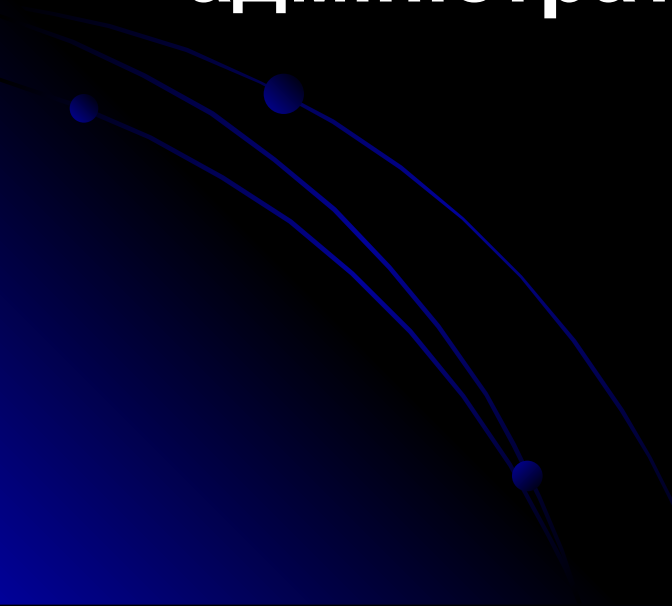

- **Саме право він сприймав як "інструмент соціального контролю" для досягнення компромісів інтересів. Тому Р. Паунд велику увагу приділяв проблемі інтересу в праві і характеризував її як ефективне і безпечне задоволення всіх потреб індивіда і суспільства.**

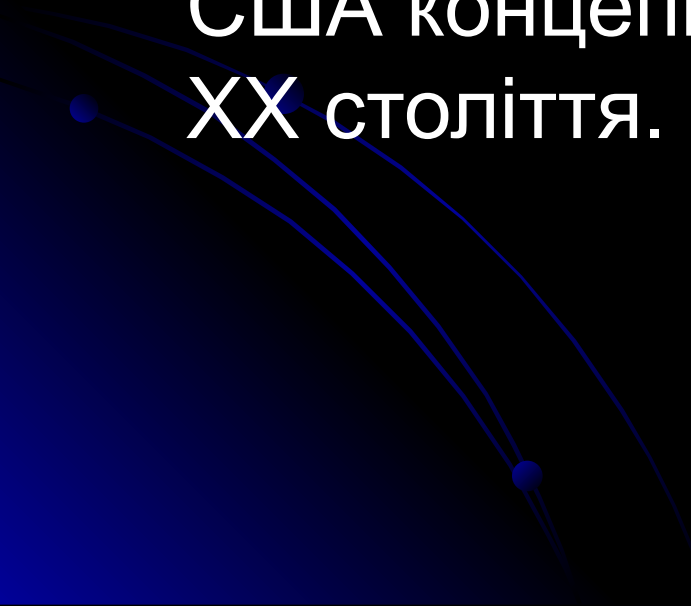
- Оскільки справа контролю так чи інакше пов'язана з врегулюванням і координацією поведінки і соціальної взаємодії громадян, то в юриспруденції з'явилась назва "юридична соціальна інженерія", авторство приписується Паунду. Особи, які застосовують право, - це "соціальні інженери", що забезпечують компроміс і гармонію соціальних інтересів.

- **Ціль права полягає в досягненні компромісу між особистістю і суспільством.**
  - **Функції права - соціальне регулювання, досягнення соціальної гармонії.**
-

- В самому праві він розрізняв **три основних аспекти права**:
- - Право, як правопорядок (тобто не тільки як нормативне розпорядження , але й як сукупність вже сформованих реальностей).
- - Нормативна сторона права (право складають нормативні розпорядження).
- - Процесуальна сторона права (тобто право як судовий і адміністративний процес, чинення правосуддя).

- **Отже, право є високоорганізованою формою соціального контролю, що будується на силі розпорядження і реалізується в ході судового й адміністративного процесу.**
-

- **Метод викладання:** Паунд проводив паралель між правом у книгах і правом в дійсності. В основі даного порівняння є те, що, якщо юрист буде вивчати право по книгах, він не зрозуміє, як воно діє. Необхідно відмовитись вивчати право тільки по нормативних актах і вчити студентів тлумачити, аналізувати юридичні рішення.

- Віддавав ключову роль судам, а не виконавчій владі.
  - Його доктрина була найвпливовішою в США концепцією до середини ХХ століття.
-

в) Теорія солідаризму Леона Дюгі

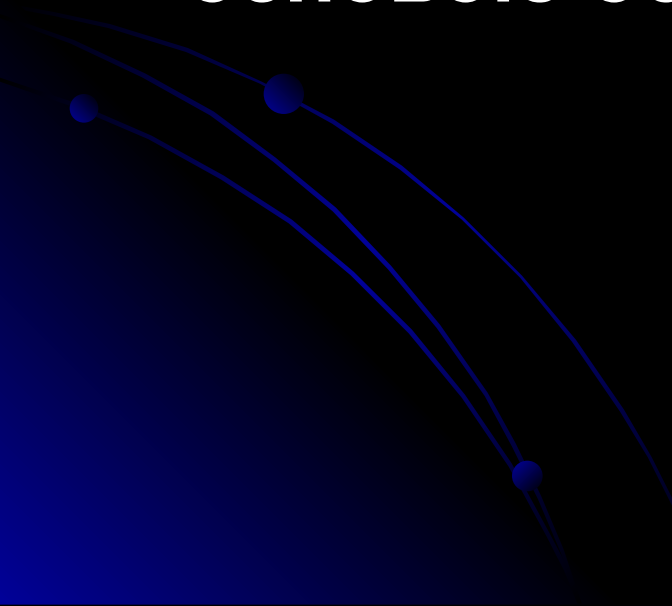
- В першій половині ХХ століття поширилось філософсько-правове вчення солідаризму, головним представником якого був Леон Дюгі (1859 -1928) теоретик права, конституціоналіст, декан юридичного факультету в Бордо.

- **Він розвинув концепцію соціальної солідарності.** За Л. Дюгі, зв'язки, які поєднують людей в суспільстві, є зв'язками соціальної солідарності.

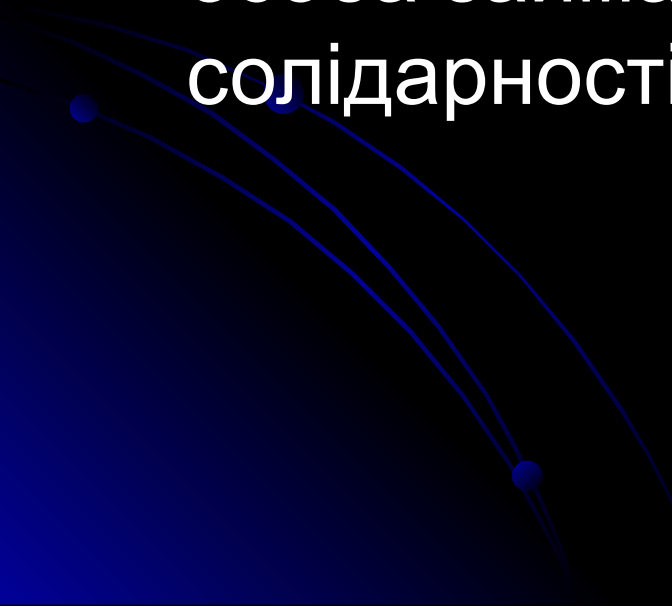
- **Суспільство поділяється на класи, кожен клас виконує свою місію, свої обов'язки, свою соціальну функцію по забезпеченню солідарності і гармонії суспільства. Ці соціальні зв'язки базуються на поділі праці.**
Співробітництво класів в процесі поділу праці призведе до перемоги тіньових сторін капіталізму мирним шляхом, без революцій.

- Суспільна солідарність, за Л. Дюгі, усвідомлюється індивідами і породжує норму соціальної справедливості. **Соціальна норма солідарності є основою об'єктивного права.**
-

- **Юридична норма - це "верхній пласт" соціальної норми.** Окремі норми в своєму різноманітті значимі лише тоді, коли вони відповідають соціальній нормі солідарності.

- Л. Дюгі стверджує, що право випливає безпосередньо із соціальної солідарності і тому стоїть над державою. Юридична норма виникає спонтанно в умовах суспільних взаємин. Законодавець лише констатує, а не створює її. В цьому аспекті теорія Л. Дюгі пов'язана із соціологічною юриспруденцією.

- Норма соціальної солідарності дає індивіду лише право виконувати "соціальний обов'язок", визначену соціальну функцію, згідно з якою дана особа займає місце в системі суспільної солідарності і не має інших прав.
-

- Існує лише об'єктивне право - юридична норма, яка нікому: ні індивіду, ні колективу не дає суб'єктивних прав.
- Людина – лише гвинтик в соціальному організмі. Індивід - це не ціль, а засіб для виконання роботи в справі соціального будівництва. Для права є тільки обов'язки. Кожен клас має свої соціальні функції.

- **Держава накладає руку на власність, яка повинна виконувати соціальну функцію. Л. Дюгі вважав, що власність соціалізується і перестає бути абсолютним правом і трансформується для власника в соціальне зобов'язання.**
- **Л. Дюгі говорив про соціальну реформу суспільства. Він висловлював упевненість, що сучасне суспільство рухається до певної федералізації класів, організованих у синдикати - синдикативний федералізм.**

Висновок: в теорії солідаризму виділяють наступні постулати:

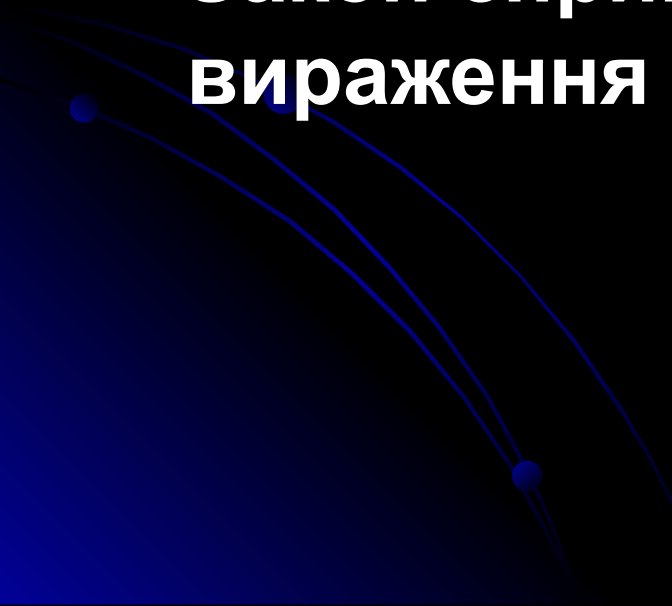
- 1. Суспільство складається з відносин, які поєднують людей на основі солідарності;
- 2. Співробітництво класів, соціальних груп регулюється соціальною нормою солідарності;
- 3. Сутність права полягає в суспільній солідарності, з якою повинна рахуватися держава;
- 4. Відкидається самотійний статус суб'єкта права й особливо його суб'єктивні права.

- Соціологічна юриспруденція критикувала формально-догматичний напрямок, насамперед, поєднання права і закону. Але, з іншого боку, вона має серйозні недоліки. Тут протиставляються норми і правопорядок, заперечується нормативний характер права, відкидається нормативна сила законів, виключаються з правової науки сутнісні та аксеологічні проблеми права.

2. Аналітична юриспруденція.

- Сучасна аналітична юриспруденція є модифікацією новітнього юридичного позитивізму, бере початок в працях Дж. Остіна.

- **Для цього підходу характерне сприйняття права як певної сукупності норм, як упорядкованої системи законів і галузей права. Закон сприймається як словесне вираження думки законодавця.**
-

- **Сукупність законів має свій внутрішній логічний зв'язок і свою систему субпідрядності і розподілу. Оскільки така система законів не може бути послідовно логічною і розумною, завдання юристів і науки полягає в рятуванні системи від суперечностей і недоліків і створенні довершенішого словесного і значимого змісту юридичних текстів, адже елементарна юридична практика вимагає розуміння і тлумачення законів. З цього аналізу і тлумачень народжується сукупне знання й уміння, яке називають догмою чи правом; догматичною юриспруденцією.**

- Для догматичного розуміння права характерна формула «право це веління суверена» з «Лекцій про юриспруденцію, чи Філософії позитивного права» Джона Остіна (середина ХІХ ст.). Суверен, за концепцією Остіна, не може відповідати перед позитивним правом.

- В ХХ ст. ці ідеї підхопив і перетлумачив англієць Герберт Харт (Концепція права, 1961). Він розглядає право як формально-логічну систему «первинних» і «вторинних» правил, які беруть початок від так званої вищої норми визнання. Первинні правила являють собою законодавчі положення, встановлені суверенним органом (тобто парламентом), внаслідок чого виникли визначені обов'язки і зобов'язання.

- Вторинні правила мають три різновиди— правила визнання, правила зміни і правила винесення судового рішення. Харт стверджує, що правова система діє ефективно, коли існує реальне поєднання первинних і вторинних правил. Відсутність вторинних правил, за Хартом, є ознакою правової системи примітивного, традиційного співтовариства. Там, де немає такого поділу юридичних правил, не існує і парламентського процесу, який сприяє їхньому розрізненню і відокремленню.

- В своїй поведінці люди керуються частково звичаєм, частково привілеями і частково певними цінностями. На членів співтовариства можуть впливати релігійні, що включають доктрини і вчення церкви, і етичні принципи (професійні—лікарської етики, діловий тощо). Все це висвітлюється в правовій системі. Позиція Харта зводиться до наступного: в усіх співтовариствах існує часткове взаємопроникнення в сфері правових і моральних зобов'язань; однак правові правила при цьому є більш специфічними і мають більше застережень, ніж інші.

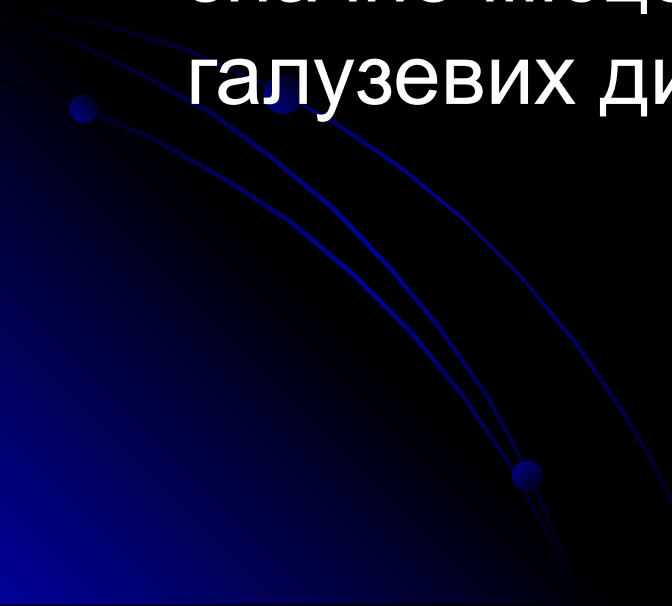
3. Концепція нормативізму Ганса Кельзена

- Ганс Кельзен (1881-1973) - австрійський філософ права. Основна робота "Чиста теорія права" (1934, 2 розширене видання 1960). Під цією назвою будувалася теорія позитивного права, яке для забезпечення своєї чистоти відмовляється від пізнання елементів, далеких для позитивного права. "Чистота" юридичної науки означає вилучення з неї ідеологічних, соціальних аспектів, тобто розгляд права у взаємозв'язку з іншими аспектами громадського життя.

- **Предмет вивчення теорії права складають законодавчі норми, їхні елементи, правопорядок як ціле, його структура. Ганс Кельзен ставить завдання пояснити право як самостійну одиницю, окремо від соціального буття.**
- **Ціль теорії – наділити юриста, насамперед суддю, законодавця і викладача розумінням позитивного права своєї країни.**

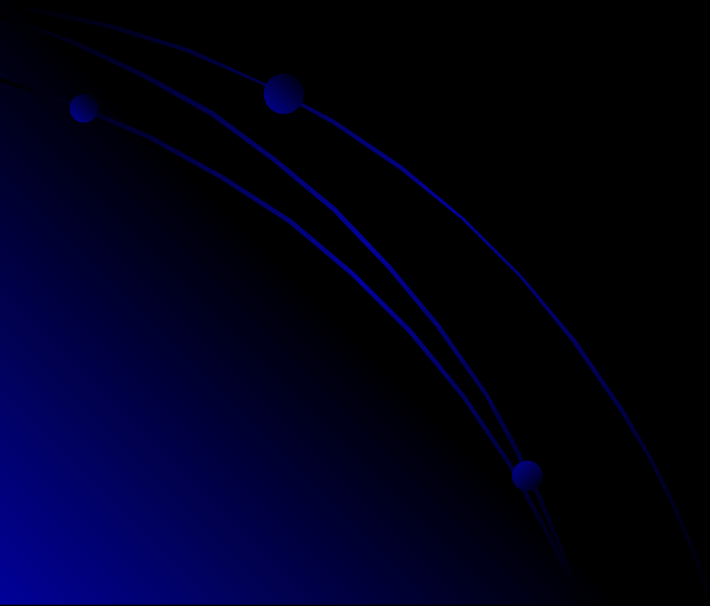
- Загальним джерелом єдності і значимості норм права виступає **основна норма**.
- **За допомогою основної норми, право досягає єдності, в якому нижчі форми впливають з вищих. Вища ступінь права - конституція. Далі йдуть закони і загальні норми. Нижчу ступінь утворюють так звані індивідуальні норми, створені судом і органами управління щодо окремих правових ситуацій.**

- **Держава, вважає Кельзен, являє собою систему відносин підпорядкованості і панування, тобто відносин, в яких воля одних виступає як мотив для виступу інших.. Отже, держава, як нормативний порядок людських відносин панування і підпорядкування, є ідентичною праву. Держава є відносно централізованим правопорядком.**

- **Висновок**: хоча юридичний позитивізм в ХХ столітті був потіснений соціологічною і природно-правовими теоріями, він продовжував займати значне місце в праві, особливо в галузевих дисциплінах.
-

4. Неокантіанське вчення Р. Штаммлера

- Рудольф Штаммлер (1856 -1938 р.) - німецький представник філософії права, професор у Берліні з 1916 р.

- Соціальним ідеалом у філософії права, за Штаммлером, є спільнота людей, об'єднаних в націю, які вільно виявляють свою волю. З позиції юридичного світогляду заперечував марксизм, що ототожнювався ним з економічним детермінізмом. Він говорить про первинність права щодо економіки і держави.

- Основні роботи: "Господарство і право з погляду матеріалістичного розуміння історії"(1896), "Теорія правової науки", "Філософія права".

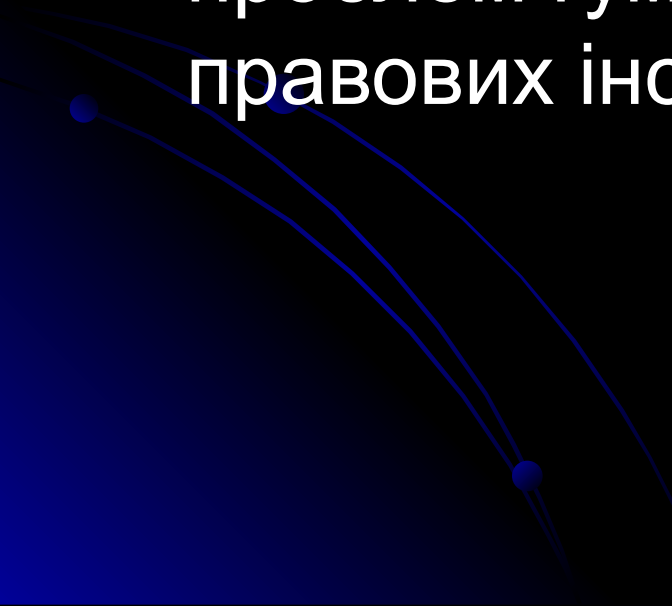
- **Філософська основа уявлень Штаммлера про право - неокантіанство.** Прихильники цього напрямку в філософії вважали, що предмет пізнання рівний поняттю про предмет, а буття є сукупністю суто понятійних відносин.
- Ціль філософствування - творча робота, що створює інтелектуальні різноманітні об'єкти, і аналіз такої роботи. Предмет пізнання конструюється людським мисленням. Свідомість є первинною щодо буття.

- На основі подібного трактування пізнання виділялися науки про природу і про дух чи культуру. Явища природи, людська свідомість упорядковує і конструює з допомогою розуму форми причинності. **Природа є сукупністю причин і наслідків.** Навпаки, світ людських вчинків, **суспільство є проявом, реалізацією людських воель ("бажань"),** які характеризує категорія мети. **В результаті суспільство являє собою сукупність цілей і засобів.**

- Р. Штаммлер висунув прямо протилежне марксизму твердження про співвідношення права й економіки, відкидав марксистську тезу про первинність економіки і вторинність права, філософських установ. Він запропонував тезу про первинність права щодо економіки, суспільства, держави.

- **Фундамент держави він вбачає не в сукупності виробничих відносин, економічному базисі суспільства, а в праві. Право є телеологічною першоосновою громадського життя. Так, виробництво на різних стадіях вивченню не піддається. Вивченню піддається право, тому що господарська діяльність впорядковується правом. Звідси право і є історією розвитку людства.**

- Штаммлер пропонує загальне поняття права: **"непорушне самовладне регулювання соціального життя людей"**. Поряд з поняттям права, Р. Штаммлер **виділив ідею права**, що служить масштабом справедливості, правильності права. Ідея права означає, що людям у своїй спільній діяльності, регульованій правом властиве справедливе **"бажання"**, тобто особливе **"правове бажання"** з точки зору єдності в розгляданні цілей, однакового способу оцінки їхнього змісту.

- **Висновок:** На думку провідних ідеологів соціал-демократії, вироблена Штаммлером концепція етичного соціалізму є найближчою до актуальних проблем гуманізації філософсько-правових інститутів.
-

5. Теорія еліт, бюрократії і технократії

а) Теорії еліт і бюрократії

- Її засновниками були італійські політики Г. Моска (1856 -1941) і В. Парето (1848-1923).

- За цією теорією політика є сферою боротьби двох протилежних класів: пануючої меншості (еліти) і пригніченої більшості (народів). Перший завжди нечисленний, він монополізує політичну владу, здійснює політичні функції і стає правлячим класом. Він живе за рахунок іншого класу, що становить більшість населення і створює матеріальні засоби, необхідні для політичного організму.

- Моска вважав ідеї демократії, народовладдя утопією, несумісною з законами суспільства і жадібною, егоїстичною природою людини. Моска вважав, що **влада може бути владою від народу, для народу, але не може бути владою самого народу.**

- Фактичне панування "правлячого класу" здійснюється через складну систему, яка поєднує в собі "професійні, бюрократичні елементи" з інститутами конституціоналізму і політичного представництва. Моска вважав, що без відновлення еліти неможлива соціальна стабільність в суспільстві. Будь-яка еліта мала тенденцію перетворення в замкнуту, що призводить до її виродження. В суспільстві є сили, здатні замінити правлячу меншість керованою більшістю.

- **Вільфредо Парето** народився 15 липня 1848 р. в Парижі в родині італійського маркіза, одруженого із французенкою.

- **В. Парето ввів в філософську науку термін "еліта". В своєму "Трактаті з загальної соціології" він стверджував, що політичне життя є боротьбою і силою, циркуляцією еліт. В суспільстві завжди править еліта. Виникнення й існування пануючої еліти**
В. Парето пояснював психологічними особливостями людей. В основі лежать психологічні, ірраціональні, спонукальні аспекти, так звані "залишки" - прагнення, інстинкти.

- В політичному процесі виділяються два типи еліт: еліта левів і еліта лисиць. Будь-яка еліта зупиняється на досягнутому, втрачає свої первинні якості і вироджується. В суспільстві виділяється нова еліта, але пануюча еліта владу добровільно не віддає. Тому циркуляція еліт відбувається шляхом переворотів. В період капіталізму панувала еліта лисиць. Соціалістичний і революційно-демократичний рух Парето вважав слабкістю цих еліт.

б) Доктрина технократії

- Дж. Берхем і його книга "Революція менеджерів" (1941). Дж. Берхем стверджував, що в результаті бурхливого технократичного прогресу відбулася революція в політичній владі і державному управлінні. **Виник новий правлячий клас - менеджери.** Вони не тільки зайняли командні посади на підприємствах і корпораціях, але і зосередили в своїх руках політичну владу.

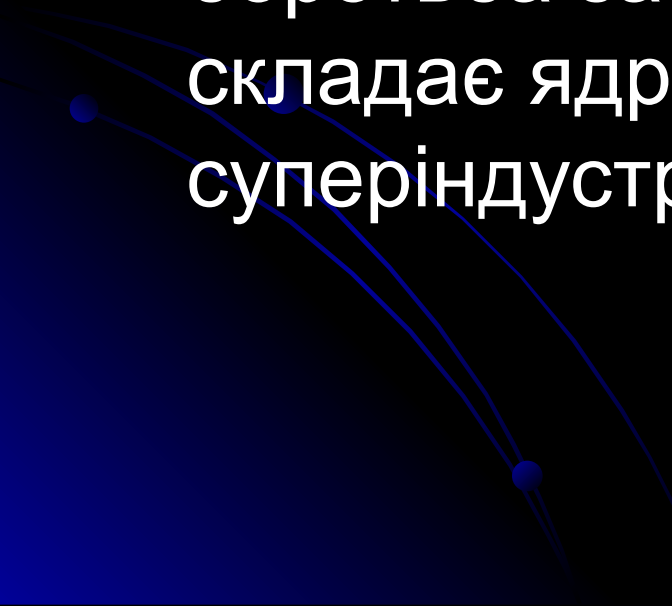

- Держава все більше перетворюється на власність менеджерів - головних контролерів засобів виробництва, нових фактичних власників. Через своє відповідальне положення в державі менеджери стають привілейованим класом, одержують машини, будинки і користуються іншими привілеями.
В майбутньому, вважав Дж. Берхем, на планеті утвориться єдина технократична держава на чолі з комітетом директорів-технократів.

- **Елвін Тоффлер** народився в 1928 році в Нью-Йорку. В 1970 -1990 р. він опублікував книги, які стали на Заході науково-літературними бестселерами: "Футурошок" (1970), "Екоспазм" (1975), "Третя хвиля" (1980), "Передумови і прогнози" (1984), "Змішання влади" (1990). В них аналізується **трансформація індустріального суспільства в нову цивілізацію.**

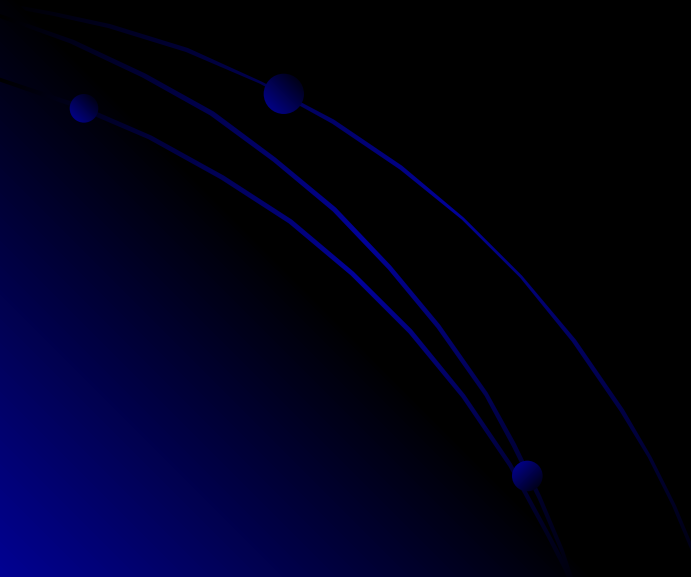
- Елвін Тоффлер сформулював головну тенденцію в еволюції західного суспільства 60-80 років ХХ ст: помітне прискорення як в створенні продукції, так і в діалектиці соціальних зв'язків, в обміні ідеями.
- **Найважливішою рушійною силою суспільних змін він називає технологію, а ядром вдосконалення технології - знання (інформація).**

- Американський мислитель поділяє історію людства на три періоди, або хвилі:
- 1) аграрну, початок якій поклала землеробська революція, що минула 10 тисяч років тому.
- 2) індустріальну, що тривала близько 300 років;
- 3) пов'язана з розвитком інформаційних технологій третя хвиля, що почалася в другій половині ХХ століття в США і охопила потім Західну Європу.

- Знання підкорили силу і багатство і стали визначальним фактором функціонування суспільства та всіх його інститутів, включаючи владу. Тому боротьба за контроль над інформацією складає ядро конфлікту в суперіндустріальному суспільстві.
-

- **Під тиском знань руйнується система представницької демократії. В зв'язку з ускладненням інформації до числа осіб, які приймають рішення, крім чиновників-керівників, відносяться вчені і фахівці-практики. Отже, бюрократія втрачає монополію на ухвалення рішень і перестає бути замкнутим станом.**

- Політичне життя суспільства третьої хвилі будується на трьох ключових принципах:

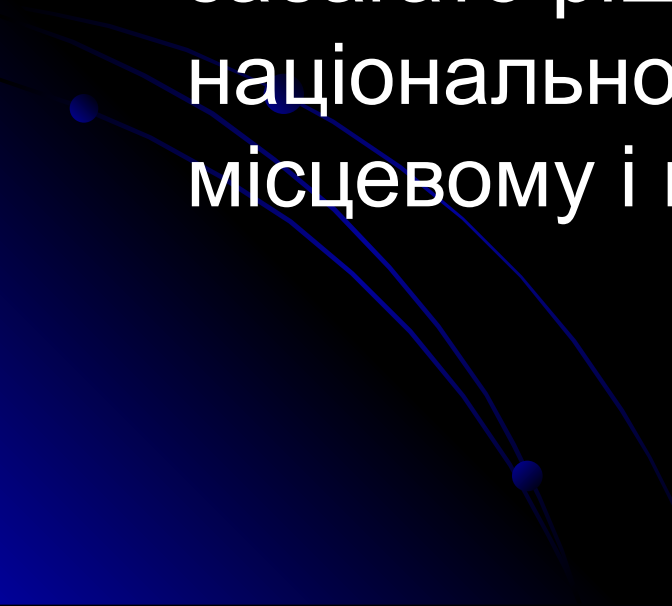

- **принцип меншості**, який повинен замінити принцип більшості. Замість колишнього суспільства, в якому декілька великих блоків (класів, партій ...) утворювали більшість, виникає конфігуративне суспільство, в якому тисячі меншин мають високу соціальну мобільність.

- **Принцип напівпрямої демократії.**

Суспільство третьої хвилі відмовиться від представницької демократії. Він вважав, що вся політична система, в якій центральне місце займали партії, застаріла. Підвищення рівня освіти і сучасна техніка дають можливість громадянам самотійно (крім законодавчих органів) приймати політичні рішення, що матимуть юридичну чинність.

- **Принцип розподілу відповідальності при прийнятті рішень, що допоможе зняти перевантаження, яке блокує діяльність інститутів влади. Дотепер забагато рішень приймається на національному рівні і замало на місцевому і міжнародному.**
-

- **Олвін Тоффлер назвав свою теорію "практопією" - практичною утопією.**
- **Вони зображають технократію засобом вирішення глобальних проблем (екологічної, енергетичної, продовольчих, війни і миру, демографічних) і перебудови держави.**

в) Теорія конвергенції

- ("Конвергенція" від грецького зближати, сходитися в одній точці). Дана теорія виникла в 50-60 роки ХХ століття, її представники: Дж. Гелбрейт, Р. Арон, в другій половині - Х. Сорокін та ін.
- Вони стверджували, що **починається конвергенція капіталізму і соціалізму**, які запозичують одна в одної позитивні риси і переборюють негативні сторони, і зіллються в єдиному постіндустріальному суспільстві.

- Капіталізм розвине планування і держрегулювання економіки, що дозволить нейтралізувати несприятливі наслідки ринку. Соціалізм змінить жорстокість централізованого керівництва і вступить на стадію лібералізації.
- Прихильники цієї концепції вважали, що подібна конвергенція - наслідок сучасної науково-технічної революції.
- Політична влада в цьому суспільстві втрачає свій класовий характер. В ньому керують не підприємці, а менеджери, керує особливий прошарок, що виникає в ході НТР.

6. Прагматичний позитивізм (школа реального права)

- Різновид сучасного юридичного позитивізму – прагматичний позитивізм у праві (американська і скандинавська школи «реального права»). Якщо аналітична юриспруденція з її формалізмом і догматизмом названа «юриспруденцією понять» (Р. Ієрінг), то реальну школу в правознавстві можна назвати «юриспруденцією прийняття рішень».

- Реалісти в правознавстві сприймалися як порушники академічного спокою, коли почали концентрувати увагу на тому, що суди і представники юридичної професії роблять насправді. Найвідомішою стала книга Джерома Френка «Право і сучасний розум» (1930), яка на думку члена Верховного суду США Ф. Франкфуртера закликала до радикального перегляду знання як істини.

- Книга змушувала переглянути сформовані уявлення про право, **оскільки Д. Френк кинув виклик так званим конвенціональним судженням (умовним судженням) і поставив під сумнів те, «як ми думаємо і що ми думаємо про право».** При цьому автор спирався на досвід і судження юристів-практиків. Його підтримав суддя і теоретик права О. Холмс: **«Загальні припущення не вирішують конкретних випадків».**

- Френк акцентував увагу на тому, що право має бути у вигляді спеціального судового рішення (у вигляді реальних справ, а не тільки розмов). Це рішення являє собою також процес, за допомогою якого таке рішення приймається; важливим тут є питання про ту міру, в якій судовий процес може і повинен застосовуватися для забезпечення справедливості щодо співгромадян.

- Френк стверджував, що судові рішення є непередбачуваними до того моменту, коли судова справа виконується або коли вона починає слухатися в судовому засіданні.
- Френк спеціально не згадує про природне право, але висловлюється про його актуальність.

7. Психологічна теорія права

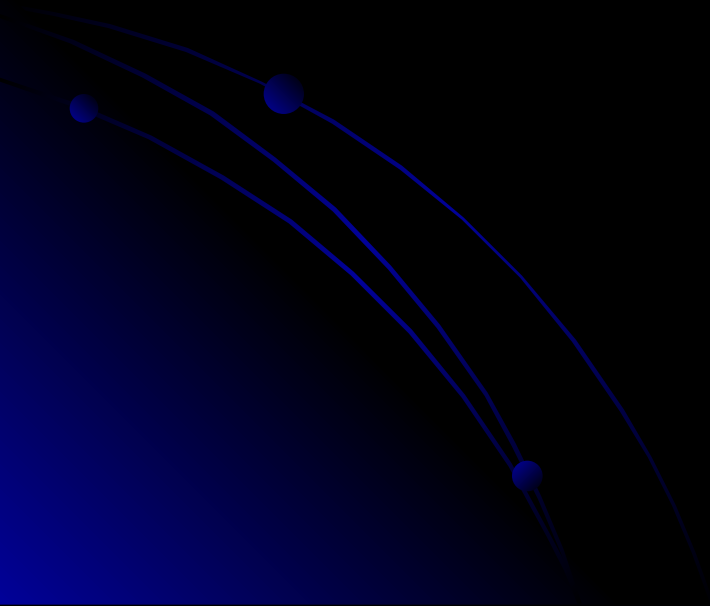
- «Теорії права і держави пов'язані з теорією моральності» Лева Йосиповича Петражицького (1867—1931).
- Л. Петражицький став засновником психологічної теорії права. Він надає перевагу індивідуальній психіці, як фактору, що обмежує фактичну силу влади.

- **Сутність правової реальності полягає в психічному переживанні, яке вона містить в собі. Психічне ставало субстанцією правового. Право виникає не на стадії формалізації, а в момент первісного осмислення і формулювання. В психологічній моделі Петражицького емоції ірраціональні. З раціональним тут ототожнювалося абстрактне.**

- Норми не можуть створюватися чистими абстракціями: суть волевих рухів, породжуваних цими нормами у свідомості, безумовно є ірраціональним, конкретним, суб'єктивне право завжди ірраціональне.
- За Петражицьким, **індивідуальна психіка є тим середовищем, в якому формується правова норма.** Особистість знаходиться в центрі всієї системи права Петражицького. Неусвідомлений психічний імпульс ще не є правом, це офіційно догматизоване право.

- **Живе право зберігає свою динамічність тільки на етапі емоційного переживання, коли в індивідуальній свідомості відбувається переоцінка цінностей, адекватна поточній ситуації і стану психіки.**
- **Психологічна теорія права довела індивідуалізм як систему поглядів до межі, за якою починалася істина.**

8. Теорія інтегративної юриспруденції

- Теорія інтегративної юриспруденції викладена у вченні Д. Холла. Суть її полягає у спробі поєднати окремі елементи теорії природного права, позитивізму, соціологічної школи права, створивши тим самим нову школу, що відповідає б духові часу. Так, Д. Холл запозичує з позитивістських і нормативістських теорій вчення про юридичні поняття і терміни, зі школи природного права — вчення про моральну цінність права, з соціологічної юриспруденції — теорію соціальних умов виникнення права і розуміння права в процесі його функціонування.

- Згідно з таким підходом вся структура права перебуває одночасно в стані, з одного боку, статичності, з іншого — динаміки. **Статична — норма права, динамічні — правовідносини.** І те й інше містять в собі певний комплекс цінностей. Д. Холл намагається примирити представників різних шкіл і щодо питання про джерела права, вважаючи джерелами права і законодавчу діяльність держави, і правотворчу діяльність суду.

9. Відроджене природне право

- Відокремлення права природного від права штучного, проведене давньогрецькою думкою, було підтримане авторами наступних епох.

- Сучасний англійський правознавець **Лон Фуллер** вважає, що **правова норма повинна містити в собі зрозумілу розумові ціль і вказувати на засоби її досягнення**. Кожна норма права субстанціональна (має сутнісний зміст, є цінністю). Кожна норма інструментальна; вона визначає засоби досягнення мети. Ціннісно навантаженою є вся правова система. Фуллер розрізняє право імпліцитне (яке мається на увазі) і експліцитне (зовнішнє).

- Імплицитне право—це звичаї і подібні типи нормативного впорядкування людського спілкування, які часто позбавлені словесного і символічного позначення і фіксування. Зовнішнє право—це зовні виражені точні правила, викладені в нормах і вимогах договору, статуту й ін. І експліцитне, і імплицитне право поєднують і суще, і належне. На відміну від позитивізму, що називає правом будь-який наказ суверенної влади, і на відміну від нормативізму з його ієрархією норм і верховною нормою, і від соціології з її сприйняттям норми права як пророкування можливої поведінки суду,

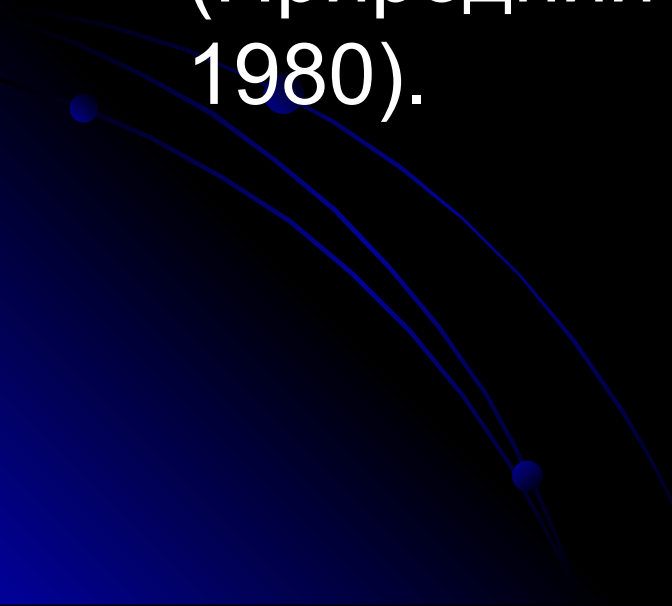
- **Фуллер наголошує на цілеспрямованості в праві, на засобах його реалізації, що також закладені в праві, що додає праву і всій правовій системі властивість ціннісної системи. Найзагальніша мета в праві як системі— направляти і контролювати людську діяльність.**

- **Правова норма як поєднання належної мети і належних засобів являє собою моральну цінність. Мораль набуває в природно-правовій концепції Фуллера конкретного характеру.**
- **Фуллер не протиставляє позитивне право і природне право, а тільки право і неправо.**

- **Рональд Дворкін, автор «Якщо про права говорити серйозно» (1972). Позитивне право повинно оцінюватися не тільки з інструментальної, але і з моральної точки зору. Фундаментальні суб'єктивні права утворюють, на його думку, ті принципи і критерії, що повинні братися за основу морального виміру права з погляду справедливості. Головним і визначальним принципом є право на рівність, по-іншому «право на рівну повагу і звертання».**

- В 50-х рр. **Артур Кауфман** (Природне право й історичність. 1957) виступив проти абсолютизації історичної мінливості в праві і підкреслив, що **природно-правове сприйняття права базується на допущенні постійної наявності і дії правових принципів**. Він погоджувався зі сприйняттям права як історично мінливого феномена, в яке включаються деякі поза-юридичні фактори, що діють «тут і тепер».

- В останній третині ХХ ст. з новими тлумаченнями природно-правової традиції виступили Дж. Роулс (Теорія справедливості. 1972) і Дж. Фінніс (Природний закон і природне право. 1980).
-

- **Дж. Роулс обґрунтовує теорію справедливості на аристотелівській концепції справедливості (блага, що існують в суспільстві, повинні розподілятися на підставі взаємних вимог людей і на підставі максимально можливої рівності).**
- Першим принципом справедливого розподілу Роулс вважає вимогу, щоб кожна людина в однаковій мірі мала основні права. Другий принцип — вимога рівності як рівного володіння свободою і рівним розподілом благ. Цей принцип конкретизується як принцип рівних можливостей, націлений на максимальне усунення нерівності, що виникає через багатство чи від народження. Кожна людина повинна мати рівні можливості в прагненні одержати визначений статус в суспільстві.

- Концепція Дж. Фінніса побудована на тлумаченні ідей Августина, зокрема ідеї теологізму. Сенс людського існування Фінніс вбачає в досягненні людиною визначеного блага чи сукупності благ. Перелік основних благ, чи цінностей людського життя, містить в собі життя (прагнення до самозбереження), знання (не інструментальне, а субстанціональне, світоглядне), гру (пов'язану з правильним розподілом і користуванням соціальними ролями людини в суспільстві), естетичний досвід (здатність розуміти прекрасне), практичну розумність (прагнення зробити свій розум більш результативним в практичному плані), соціабельність (дружня товариськість), релігію (як уявлення про генезис і роль космічного порядку, людської волі і розуму).

- Всі блага повинні розподілятися справедливо. Ці блага повинні розподілятися в єдності, координації і при сприянні влади. Таким владним і результативним інструментом може бути тільки позитивне право. Авторитет позитивного права залежить від його справедливості чи від його здатності забезпечити справедливість.

10. ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЦІАЛІЗМ.

- **Демократичний соціалізм - концепція, яка передбачає перетворення капіталізму в соціалізм шляхом поступових безперервних реформ, поглиблення і розвитку демократії. Термін цей з'явився ще наприкінці XIX ст. в робітничому русі Німеччини, Австрії й Великобританії. Ідеї демократичного соціалізму розроблялись Е. Бернштейном та ін. мислителями, які відійшли від марксизму.**

- **Суть цієї концепції на початку ХХ ст. полягала в необхідності поєднання принципів соціалізму з цінностями лібералізму і досягнення більш справедливого суспільного устрою шляхом здійснення прогресивних соціально-економічних і політичних реформ. Ця концепція протистояла більшовицькій ідеї захоплення політичної влади і встановлення диктатури пролетаріату. Після революції 1917р. в Росії, Західна соціал-демократія вважала демократичний соціалізм єдино можливим варіантом на противагу радянському ладу. На I Конгресі Соцінтерну /Франкфурт, 1951р./ було прийнято **декларацію "Цілі й завдання демократичного соціалізму"**, яка стала офіційною доктриною Соцінтерну і партій, які входили до нього, а також моделлю майбутнього суспільства.**

- Майбутнє соціалістичне суспільство трактувалось в цій декларації як суспільство свободи, що утворюється демократичним шляхом. Свобода тісно пов'язувалась з демократією і соціалізмом. Наприкінці 70-х р.р. ряд соціал-демократичних партій вилучають із своїх програм поняття "соціалістичне суспільство", застосовуючи термін "соціальна демократія". Спробою надати соціалізму прорадянського зразка демократичних рис, "людського обличчя", можна вважати події 1968р. в Чехословаччині. Ця спроба була жорстко придушена радянськими військами та їхніми союзниками. За концепцією демократичного соціалізму справжнього соціалізму можна досягти на основі, в межах і засобами послідовної демократії в усіх сферах життя суспільства - політичній, економічній, соціальній. Будь-які інші форми боротьби вважаються такими, що деформують соціалістичну мету і роблять її недосяжною. Соціалізм проголошується загально-демократичною течією, яка ґрунтується на соціальному партнерстві, співробітництві всіх класів і верств у здійсненні реформ, покликаних забезпечити "загальний добробут", "свободу особи", "справедливий розподіл національного доходу". В економічній сфері передбачено регулювання державою народного господарства шляхом програмування, оподаткування, участі в прибутках, різних форм участі працівників в управлінні виробництвом.

- **Філософською передумовою реалізації ідей демократичного соціалізму проголошується "плюралістична демократія" як різноманітність форм розподілу влади і контролю за владою, забезпечення всіх прав і свобод громадян, багатопартійності, панування права. Працівники користуються широкими соціальними правами на працю, освіту, відпочинок тощо, ліквідуються всі форми гноблення, дискримінації та експлуатації. Під впливом значних змін, які відбулися в останні десятиріччя як в економіці, так і в соціальній структурі більшості країн світу, спостерігається подальший розвиток та уточнення концепції демократичного соціалізму. Першочергового значення набувають питання модернізації виробництва на основі використання досягнень НТР, вирішення проблем зайнятості і соціального захисту, екологічних проблем, проблеми збереження миру на землі й запобігання регіональним конфліктам. Вчені розвинутих країн в своїх працях аналізують американську, шведську, японську моделі соціалізму. Проте в "чистому" вигляді соціалізм ніде не був побудований.**

11. ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО.

- **Постіндустріальне суспільство - стадія суспільного розвитку, що приходить на зміну державно-монополістичному капіталізму, індустріальному суспільству. Так вважає ряд західних вчених. З історичної точки зору теорія "постіндустріального суспільства" є продовженням поширених у 60-ті рр. концепцій "індустріального суспільства" французького соціолога Р. Арона та "стадій економічного росту" американського соціолога У.Ростоу.**

- **Найбільш відомі представники теорії "постіндустріального суспільства" - З.Бжезінський, Доелл /США/ та ін. Ця теорія базується на твердженні про зміну стадій розвитку суспільства залежно від різних технологічних епох. Всесвітня історія поділяється на три періоди: доіндустріальне /аграрне/ суспільство, індустріальне /промислово-корпоративне/ суспільство, постіндустріальне /інтелектуально-технологічне/ суспільство. Спільним в цих концепціях є твердження про те, що під впливом розвитку техніки в суспільстві послідовно панують первинна сфера діяльності (сільське господарство); вторинна діяльність (промисловість); та третинна - сфера послуг.**

- В останній панівне місце належить науці та освіті. Ці стадії розвитку мають певні форми соціальної організації. В аграрному суспільстві - армія та церква; в індустріальному - корпорації; в постіндустріальному - університети. Кожна стадія має також і специфічні панівні прошарки; в аграрному - феодали та представники церкви; в індустріальному - бізнесмени; в постіндустріальному - науковці, тобто технократична еліта.

- До основних чинників, що визначили перехід до постіндустріального суспільства західні вчені відносять: перевагу сфери послуг над сферою виробництва; зміни в соціальній структурі суспільства /класовий поділ поступається місцем професіоналізмові/, переміщення центру знань, що справляють вирішальний вплив на політику, до університетів; створення нової інтелектуальної технології, запровадження планування і контролю над технологічними змінами. Зокрема, **американський вчений Д.Белл стверджує, що в постіндустріальному суспільстві зникає клас капіталістів, а його місце посідає нова правляча еліта, яка володіє високим рівнем освіти і знань, що стають визначальними в соціальній ієрархії.** Отже, основний соціальний конфлікт виявляється не в боротьбі класів, а в боротьбі між знаннями і некомпетентністю. У 80-ті роки серед прихильників теорії з'являються вчені, які обґрунтовують необхідність, доцільність та вчасність **зміни її назви на термін "інформаційне суспільство"**. З їхньої точки зору вироблення, розподіл та споживання інформації є головною сферою економічної діяльності суспільства сучасного типу.

12. ПОЛІЦЕЙСЬКА ДЕРЖАВА.

- **Поліцейська держава /з нім., управління державою/ - образна назва філософсько-правового /державного/ режиму, який характеризується репресивними методами управління, детальною регламентацією життя громадян, контролем і наглядом, поліцейським примусом в найбільш жорсткій формі. Такий режим не допускає ініціативи особи і суспільних груп, цілком ґрунтується на всеохоплюючій і всепоглинаючій опіці держави над особою і суспільством. В сучасній політичній практиці державний режим, відповідний поліцейській державі, характеризується переслідуванням представників опозиційних рухів і навіть потенційних противників режиму; суворою регламентацією особистого і публічного життя громадян /контроль за місцеперебуванням, переїздами, поведінкою/; масовими порушеннями таємниці переписки, підслуховуваннями і т.ін.**

- **Практика поліцейської держави була поширена в абсолютних монархіях XVII-XVIIIст.ст.** Прихильники просвітницького абсолютизму проголосили добробут особи і суспільства вищою і єдиною метою держави. Для досягнення цієї мети державі надавались безмежні повноваження, заради суспільного благополуччя визнавалось можливим і необхідним порушення особистих прав. Саме ж загальне благо визнавалось відповідно до поглядів монарха. Таким чином виправдовувався абсолютизм, який визнавався засобом для досягнення суспільного благополуччя. Теоретична думка будувала систему державної опіки спочатку на теократичній, а потім на раціональній основі.

- **За теократичним обґрунтуванням опіка держави уявлялась як обов'язок влади стосовно Бога. Щодо підданих опіка виступала як безумовне право держави, як її владна функція, про виконання якої правителі звітують тільки перед Богом. Таку теорію розробляли в XVII і XVIII ст. в Німеччині. Раціональне обґрунтування державної опіки пов'язувалось, наприклад, з теорією природного права і суспільного договору /Т. Гоббс/. На думку мислителя, держава, що виникла договірних шляхом, є виразником спільної волі всіх; заради досягнення миру і захисту людини від людини вона одержує повну владу над особою. Держава керує всіма сторонами життя людини і спрямовує кожного до мети, визначеної владою.**

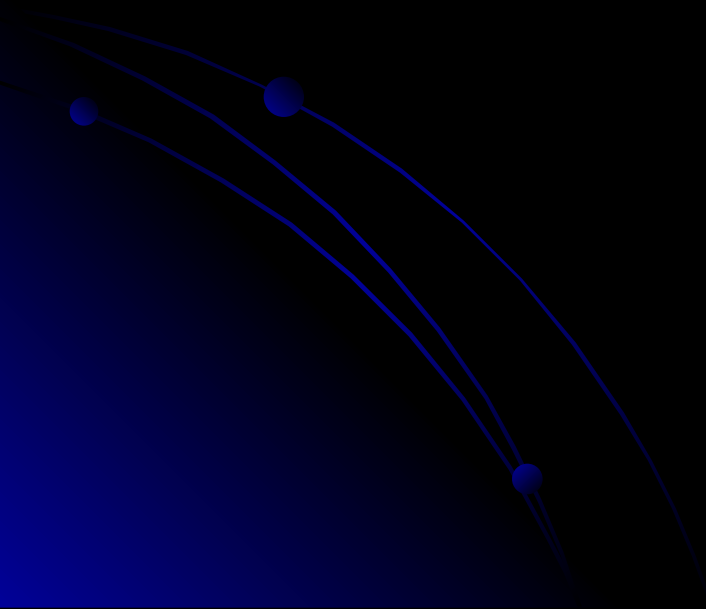
- За "практичною філософією" Х.Вольфа для досягнення спільного добробуту і щастя необхідним є застосування природних законів співжиття, які встановлюються розумом і вимагають прагнути досконалості. Знання природних законів марно чекати від темних мас народу, а тому просвічений монарх повинен насаджувати природне право всю повнотою своєї влади, його опіка повинна бути всеохоплюючою, скрупульозною. **Необхідно робити все для народу, але без його участі.** Могутній правитель мусить вести до щастя слухняний народ. /Згадаймо хоча б часи Й.Сталіна/. **З ім'ям Х.Вольфа пов'язаний початок розвитку науки управління /поліції, як її називали в ті часи/.** Сама ж назва поліцейської держави, поліцеїзму стала синонімом пригноблення особи і суспільства. Практика державно-правового будівництва в ряді країн показала, що таким чином може виправдовуватись не лише влада однієї особи, але й обґрунтовуватись необмежена влада більшості.

13. ПОСТТОТАЛІТАРНЕ СУСПІЛЬСТВО.

- **Посттоталітарне суспільство - суспільство перехідного типу, яке трансформується, переборюючи обмеження конкретної тоталітарної системи, прямує до природного історичного стану.** Не всі країни, що здійснювали зазначений перехід в певний період своєї історії, можуть бути охарактеризовані як посттоталітарні. Так, повалення фашизму в Італії і нацизму в Німеччині не призвів до виникнення в них посттоталітарного стану, в основному завдяки рішучим і цілеспрямованим заходам окупаційних режимів західних демократій, що були встановлені в цих країнах з метою повернення їх на цивілізаційний шлях розвитку. До посттоталітарних суспільств належать суспільства тих країн, які здобули національно-державний суверенітет в процесі розпаду т.зв. "соціалістичного табору", комуністичної системи. Країни Центральної, Південно-Східної, Східної Європи, колишній СРСР - сучасний філософський і соціальний простір існування посттоталітаризму.

14. НАЦІОНАЛІЗМ. НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА.

- **Націоналізм - /з лат. - народ/ - теорія і практика етнічних і соціально-філософських відносин у суспільстві, які ґрунтуються на самоідентифікації нації у вирішенні філософських, державних, економічних, культурних проблем розвитку. Реалізується в різноманітних формах діяльності, зумовлених рівнем соціально-економічного, філософського і культурного розвитку країни, традиціями тощо. Така самоідентифікація відбувається на двох рівнях - етнічному і національному і залежно від переваги рис одного з них може проявитися як націоналізм агресивний, руйнівний, зоологічний або ж як націоналізм творчий, прогресивний, який здатний створити сприятливі умови суспільного поступу.**

- З точки зору доктрини інтернаціоналізму колишнього СРСР націоналізм розглядався як негативне явище. Докладалися значні зусилля з метою акцентування уваги лише на етнічному варіанті його прояву. Сучасного звучання теорія націоналізму набула лише в нові часи, оскільки вона виконувала роль філософської ідеології і соціальної практики буржуазії в національному питанні і спочатку була спрямована на консолідацію нації в її антифеодальній боротьбі. **Могутнього імпульсу націоналізм набув в епоху руйнування світової колоніальної системи і боротьби народів колишніх колоній і напівколоній за рівноправність в світових філософських і економічних відносинах.**

- Сьогодні націоналізм поширений в усьому світі, має надзвичайну строкатість проявів в суспільному житті всіх країн, але набуває підвищеного соціального значення в багатонаціональних країнах. Національні рухи в останніх імперіях, розпад СРСР, СФРЮ, ЧССР значно зміцнили позиції націоналізму в новітніх європейських державах. Націоналізм в них став одним з потужних джерел державо-творчого процесу.

- Існують декілька наукових підходів, які по-різному оцінюють його роль і значення в житті суспільства. Прихильники позитивного підходу вважають націоналізм виключно позитивним соціальним явищем, особливо на етапі зміцнення нації і ствердження національної державності, основою розвитку державницької свідомості та патріотизму.

Інституційна теорія права

